

Samverkan mot tobak — ett tobaksprogram för Skaraborgs län

Kristina Pellmer

Skaraborg har tidigare haft landets lägsta andel rökare, vilket också visat sig i låg förekomst av tobaksorsakade sjukdomar. Nya tobaksvanestudier visar att skaraborgarna numera röker och snusar i stort sett som Sverige i övrigt.

Det räcker inte med landstingets tidigare tobakshandlingsprogram med dess inriktning på individuell hälsoupplýsning. Inom en landstingsorganisation med decentralisering i 17 primärvårdsområden, vilka överensstämmer med primärkommunerna, är det viktigt med länsövergripande beslut om konkreta samhällsåtgärder mot tobak. Landstingets primärvård skall samordna insatser tillsammans med en rad samarbetspartners: tandvården, skolorna, barnomsorgen, militära regementen, idrottsföreningar, studieorganisationer, kyrkor och frikyrkor, arbetsmarknadens parter, miljö- och hälsoskyddsförvaltningar och lokaltidningar. Lokala överenskommelser skall göras med handeln. Artikeln utgörs av politikerversionen av länsprogrammet.

Fil kand Kristina Pellmer är utredningssekreterare vid den samhällsmedicinska funktionen vid landstingets i Skaraborg centrala kansli. Hon ansvarar bla för genomförande av ett länsprogram mot tobak.

Bakgrund

Enligt Världshälsoorganisationen (WHO) skulle ett utrotande av tobaksbruket i industriländerna minska sjukligheten och förbättra folkhälsan mer än någon annan åtgärd inom den förbyggande medicinen.

Enligt WHO svarar cigarettökningen för cirka 90% av alla lungcancerfall, cirka 75% av kronisk luftrörskatarr och emfysem och cirka 25% av insjuknandet i hjärt- och kärlsjukdom.

I många länder som tex Sverige håller rökningen på att minska och bli mindre socialt accepterad. Där-

emot är det tveksamt om den totala tobakskonsumtionen i längden kommer att minska, eftersom nyttjandet av framförallt snus men också andra typer av rökfri tobak i form av cigaretter och snus istället ökat under det senaste året.

Tobaksbruket i Skaraborgs län

Andelen rökare i Skaraborgs län har i många år varit lägre än i riket. På senare år har dock tobaksvanorna bland yngre personer alltmer börjat närma sig det beteende, som finns i övriga Sverige.

1987 rökte 28 procent av männen i Skaraborg i åldern 20—64 år och 24 procent av kvinnorna. Samtidigt snusade 19 procent av männen och mindre än 1 procent av kvinnorna. För att få en sann bild av totala tobakskonsumtionen är det därför nödvändigt för männen att ta hänsyn till såväl rökning som snusning. Andelen tobaksanvändare bland män 20—64 år var då 43 procent. Eftersom snusningen framför allt är vanlig bland yngre män, är andelen tobaksanvändare störst före 40 års åldern. I åldersgruppen 20—34 åriga män var andelen tobaksanvändare så hög som 55 procent.

Årligen görs av NTS tobaksvaneundersökningar av ett urval av personer. Jämförelse mot Skaraborg kan göras för åldersgrupperna 25—34 år och 35—54 år. För männens del är andelen rökare lika stor i Skaraborg som i riket. Andelen snusare bland yngre män har ännu inte nått upp till riksgenomsnittet medan medelålders män i länet snusar mer än i riket. Kvinnorna i Skaraborg röker ännu inte i samma utsträckning som rikssnittet.

.....
Tobaksanvändandet ökar även i Skaraborg om man tar hänsyn till både rökare och snusare.
.....

Rök- och snusvanor grundläggs alltid tidigare bland ungdomarna. För att få kunskap om morgondagens tobaksanvändare, har skolungdomars konsumtionsvanor följts i Tidaholms kommun sedan några år tillbaka.

Vårterminen 1988 rökte 16 procent av pojkarna i årskurs 9 i Tidaholm och 35 procent av flickorna. Den höga andelen för flickor innebar en fördubbling av andelen rökande flickor i 9:an sedan vårterminen 1987.

Andelen snusare vårterminen 1988 var i Tidaholm 19 procent för pojkar och 6 procent för flickor. Den sammanlagda andelen tobaksanvändare i årskurs 9 i Tidaholm vårterminen 1988 29 procent bland pojkarna och 38 procent bland flickorna.

Tidigare tobaksarbete i länet

1970 antog Skaraborgs läns landsting en hälsoplan där det bl.a. angavs att det var viktigt att motverka tobaksbruket. Detta ledde till att ett antal tobaksprojekt påbörjades i länet 1975, bl.a. ett antiröknings i skolan, tobaksupplysning till sjukvårdspersonal och tobaksinformation på MVC och BVC.

I december 1977 antogs ett program för tobaksinformation av sjukvårdsstyrelsen. Programmets målsättning var att skapa ett röknegativt län.

Tobaksprogrammets åtgärdsförslag hann bara delvis att genomföras enligt den ursprungliga planen. I början av 1980-talet ändrades successivt organisationen för hälsoupplýsning i länet genom att lokala hälsoavdelningar inrättades i varje primärvårdsområde.

Vissa effekter fick dock detta första tobaksprogram. Information om tobakens skadeverkningar har sedan dess i mycket stor utsträckning lämnats inom skolan på olika stadier. Utbildning av ett urval av elever i SANT-frågor har bedrivits inom landstingets försorg. Vidare avskaffades rökrutan på många skolor redan i slutet av 1970-talet.

Information om tobakens skadeverkningar har också lämnats via MVC och BVC till blivande och nyblivna föräldrar samt inom ramen för barnklinikernas verksamhet sedan i slutet av 1970-talet.

Försök har också gjorts för att minska de utrymmen där rökning är tillåten inom hälso- och sjukvårdens lokaler. På vissa håll har detta lyckats medan det har varit svårare på andra.

Dagens tobaksupplysning

Varje primärvårdsområde (17 i länet) ansvarar idag för det arbete som bedrivs inom kommunen. Den förebyggande verksamheten, som skall bedrivas i området, fastställs av en politiskt vald primärvårdsnämnd. Utifrån olika intressen bland politiker och primärvårdsledning samt den rådande situationen i kommunen, kommer hälsoarbetet att få olika utformning i de 17 områdena.

Denna decentralisering av hälsoarbetet har medfört, att det tobaksförebyggande arbetet kommer att variera mycket. Några primärvårdsområden har lyckats bra och har arbetat intensivt med såväl information mot tobak, rökfrihet i offentliga lokaler samt rökslutarstöd medan andra däremot knappt ägnat sig åt tobak. Ingen hade heller ansvaret för att följa utvecklingen inom forskningen eller att anordna utbildning för intresserade personer.

1987 bildades en arbetsgrupp för tobaksfrågor med representanter från primärvården, länssjukvården, folktandvården och samhällsmedicinska enheten. Efter hand ledde gruppens arbete fram till att det fanns behov av ett samlat grepp om tobaksfrågan med en gemensam målsättning och gemensamma riktlinjer om åtgärder, lika för hela länet.

Samverkan mot tobak

För att nå största möjliga effekt i arbetet med att få ett samhälle med ett minskat antal tobaksanvändare, fördras en gemensam samverkan från olika sektorer i samhället. Hälso- och sjukvården utgör då endast en del av denna satsning och måste arbeta tillsammans med såväl andra myndigheter som ideella föreningar och näringsliv.

Målsättning

Störst genomslagskraft får troligen det samhällsinriktade arbetet på nationell nivå — tex lagstiftning mot reklam, prishöjningar mm, men även på lokal nivå, kan samhällsinriktat arbete få effekt. Rökfri hälso- och sjukvård, rökfria offentliga miljöer, rökfria arbetsmiljöer mm begränsar möjligheten till rökning och kan underlätta för de personer som försöker sluta röka.

Huvudmålsättningen för tobaksarbetet i Skaraborgs län är, att det i länet skall finnas lägsta möjliga

De viktigaste målsättningarna måste vara att förhindra tobaksdebut hos ungdom och att skapa 100%-igt rökfria miljöer i offentliga lokaler och på arbetsplatser.

antal personer, som nyttjar tobak i någon form samt att ingen ofrivilligt skall behöva utsättas för passiv rökning eller på annat sätt ha obehag av tobaksbruket. För att uppnå dessa huvudmål, fordras att man arbetar utifrån en rad olika delmål som att

- sänka andelen rökare och snusare,
- förhindra tobaksdebut hos ungdom,
- skapa rökfria offentliga miljöer,
- skapa rökfria arbetsmiljöer,
- få en tobaksfri hälso- och sjukvård.

Organisation

För att få till stånd ett praktiskt resultat i länet mot tobaksbruket, behövs en samordningsansvarig person, som till sin hjälp har dels en mindre arbetsgrupp med representanter på beslutsfattarnivå från de myndigheter och organisationer, som kommer att arbeta mest med tobaksfrågan, dels en större referensgrupp, där alla som berörs av tobaksfrågan kan samverka.

En förutsättning för att arbetet skall lyckas är, att i båda grupperna ingår på olika villkor representanter från olika sektorer av samhället, var och en med eget ansvar för tobaksarbetet inom sin sektor.

Samverkanspartners

Hälso- och sjukvården samverkar redan idag med andra delar av samhället, när det gäller att förbättra befolkningens hälsotillstånd. För många av de föreslagna samverkansparterna är det alltså inget nytt arbetssätt utan endast ett sätt att arbeta utifrån en gemensam strategi.

De samverkanspartners som i första hand berörs i programmet är följande:

- hälso och sjukvården
- mödravårdscentraler
- barnavårdscentraler
- distriktsvård
- tandvård
- länssjukvård

- barnomsorgen
- skolan
- militär verksamhet
- idrotts- och föreningsliv, kyrkor och annan ideell verksamhet
- arbetslivet
- miljö- och hälsoskyddet
- studieorganisationer
- massmedia.

Rökfritt R-landsting

På flera håll i Sverige har man inom landsting infört helt rökfri verksamhet. Målsättningen är att all verksamhet i lokaler och fordon, som disponeras för landstingsverksamhet, skall utgöra en helt rökfri miljö — enda undantaget är vid eget boende. Ett rökfritt landsting medför ökad trovärdighet vid information om rökningens skadeverkningar, underlättar för patienter, personal och andra, som inte mår bra av att andas in tobaksrök samt ger på sikt en bättre hälsa för personalen.

Ett rökfritt landsting förutsätter överenskommelser inom olika instanser: landstingspolitiskt, inom skyddskommittéer, med patientorganisationer, med arrendatorer av kaféerörelser mm. Landstingshälsan utgör här en mycket viktig resurs för att starta en diskussion om fördelar och vinster med en rökfri miljö.

Flera delmål kan sättas upp med olika tidsplaner för genomförandet. Delmål, som skulle kunna uppnås mycket tidigt, borde vara:

- att sjukvårdspersonal inte får besöka röktrum iklädda sina arbetskläder (vit rock etc),
- att alla arbetsrum görs helt rökfria, dvs även rum, som utgör sk enskilt arbetsrum för viss befattningshavare,
- att icke-rökare ges samma möjlighet till småpauser som rökare tillförsäkras sig, när de tar rökpaus eller att rökning endast är tillåten på ordinarie raster,

Landstinget måste samordna samhällsåtgärder mot tobak men tobaksarbetet kräver medverkan och ansvar från inte minst ett flertal primärkommunala organ i varje kommun

.....